

PÁSZTOR RENÁTA

**Az ukrán–orosz kapcsolatok alakulása
Ivan Mazepa „átállásától” a poltavai csatáig –
I. Péter levelezésének tükrében**

The Development of Ukrainian-Russian relations from Ivan Mazepa’s “transition” to the Battle of Poltava – in the light of Peter I’s correspondence. The study presents views on the changes in the relations between the Russian Empire and the Hetmanate from October 1708 to the battle of Poltava on 27 June 1709. Beside using the literature, I mainly focused on source-centricity, and I examined the correspondence of Peter I by using the volumes of *Письма и Бумаги императора Петра Великого*. The main objective of the study is to present, how the Tsar reacted to the “transition” of Ivan Mazepa; what changes took place in the Ukrainian-Russian relations after October 1708, and how Peter I’s attitude to Ukrainian territories changed after the Russian victory.

Keywords: Ukrainian, Russian, relations, 18th century, Peter I, Ivan Mazepa, Hetmanate

Bevezetés

Tanulmányom témája az ukrán–orosz kapcsolatok alakulása I. Péter (1689–1725) uralkodása alatt, illetve ezen belül elsősorban egy szűkebb időintervallumra – az 1708. október és 1709. július közötti időszakra leszűkítve – a cár ukrán politikájában bekövetkezett változásokra fókuszál. Kutatásom során Ivan Mazepa (1687–1708) 1708 októberében történt „átállását” követően egészen az 1709. június 27-én lezajló, döntő jelentőségű poltavai csatáig tartó időszakot vizsgáltam meg. I. Péter ukrán politikájáról összességében megállapítható, hogy jól kutatott témája a történettudománynak és viszonylag széles körű angol, orosz és ukrán nyelvű historiográfiája létezik, a magyar történettudomány tekintetében viszont a téma a kutatás perifériáját képezi.

Az Ivan Mazepa svéddekhez történő csatlakozását tárgyaló historiográfia igen színesnek tekinthető abból a szempontból, hogy korszakonként, illetve az adott munka szerzőjének nemzetiségétől függően eltérő vélemények és meglátások születtek a téma feldolgozása során. A 19. századi történetírás összességében elítéli a hetman svéddekhez történő csatlakozását, és az adott nézetet képviselő történészek alapvetően kétféle érvet fogalmaztak meg gondolatmenetük során, amellyel a hetman árulásnak tekintett lépését támasztják alá. Az egyik érv szerint Ivan Mazepa a külpolitikai irányváltással az orosz állam biztonságát fenyegette, ezért tette szükségszerűen árulásnak tekintendő, míg a másik nézet azt hangsúlyozza, hogy a hetmant saját és a kozák elit érdekei vezérelték, valamint tettével saját népét

is elárulta, tehát ez esetben is árulásról kell beszélnünk.¹ A szovjet történetírás szintén elitéli és árulásnak minősíti a hetman lépését, gondolatrendszere elsősorban a két korábban említett elmélet szintézisére alapul. Ezt követően 1929 után az Ivan Mazepa tevékenységére fókuszáló kutatás lehetetlenné vált, ugyanis a szovjetrendszer tiltott minden olyan kutatási témát, amely az ukrán szeparatizmust érinti. A későbbiekben megjelenő, Ukrajna történetével foglalkozó művekben – amennyiben érintőlegesen szerepet kapott a hetman svédekhez történő csatlakozása – minden esetben árulásként utaltak rá a korszak történetírói.² Az Ivan Mazepát védő történészek viszonylag későn, a 19. század végén jelentek meg a historiográfiában, elsősorban az ukrán nemzeti ébredésnek köszönhetően, ugyanis a nemzeti ébredéssel párhuzamosan új nézőpontba került a hetman svédekhez történő csatlakozása is. Mazepa „védői” a hetman tettét elsősorban azzal próbálják meg igazolni, hogy a nemzeti érzése motiválták, illetve az ukrán államiság védelmének érdekében cselekedett, ezért nem „árulásról”, hanem „átállásról” beszélnek a svédekhez történő csatlakozás esetében.³ Ivan Mazepa igazi felmentése az „árulás” bűne alól és alakjának rehabilitálása 1991 után, Ukrajna függetlenné válásával, majd az azt követő államépítéssel párhuzamosan az ukrán historiográfiában jelent meg. A modern ukrán történészek számos indokkal magyarázzák Mazepa átállását, és egyértelműen védelmükbe veszik a hetmant, illetve a jelenlegi politikában nemzeti hősként tekintenek rá. A Szovjetunió szétbomlása ellenére az orosz historiográfia hozzáállása lényegében nem változott Ivan Mazepához és a svédekhez történő csatlakozásának tekintetében, továbbra is csak érintőlegesen, elsősorban az I. Péterrel foglalkozó munkákban kap szerepet, és a szakma jelentős része továbbra is árulásként értékeli a hetman cselekedetét.⁴ Az ukrán és az orosz történetírás képviselői mellett fontos kiemelni két angol nyelven alkotó történészt, Orest Subtelnyt és Robert Magocsit. Mindketten az ukrán emigrációs történetírás képviselői. Subtelny a tanulmányában, amely Mazepa „árulásának” kérdéskörét tárgyalja, egyértelműen a hetman „védelmére kel” és számos indokkal támasztja alá cselekedetének jogosságát,⁵ emellett Magocsi is egyértelműen a hetman „védői” közé sorolható.⁶ Tanulmányomban nem célozom az állásfoglalás az egyes nézetek ellen vagy mellett, azonban fontosnak tartom kiemelni, hogy Mazepa svédekhez történő csatlakozására következetesen „átállásként” fogok utalni.

A fent említett angol, orosz és ukrán művek leginkább a hetman „árulásának”, „átállásának” kérdését, annak körülményeit, valamint az ukrán területek hetmanjának motivációját tárgyalják. Ennek következtében jelen tanulmány célja, hogy egy másik szemszögből, mégpedig I. Péter szemszögéből vizsgálja a témát. Ennek érdekében saját kutatásom során a szakirodalom felhasználása mellett elsősorban a forrásközpontúságra törekedtem, és I. Péter levelezését vizsgáltam meg, amelyhez a cár levelezését tartalmazó *Письма и Бумаги императора Петра Великого* köteteit használtam fel. Tanulmányom fő célkitűzése, hogy ezen forráscsoport feldolgozása és értelmezése alapján bemutassam, hogyan reagált a cár Ivan Mazepa átállására, milyen változások következtek be az ukrán–orosz kapcsolatrend-

¹ Varga 2017a, 77–79.

² Varga 2017a, 79–81.

³ Varga 2017a, 81–83.

⁴ Varga 2017a, 86–89, Bapra 2017, 129–134.

⁵ Subtelny 1978, 158–183.

⁶ Magocsi 2007, 107–113.

szerben 1708 októberét követően, illetve mennyiben változott I. Péter viszonyulása az ukrán területekhez a poltavai csata és az orosz győzelem után.

Ukrán–orosz kapcsolatok 1708-at megelőzően

Röviden áttekintem a legfontosabb előzményeket az ukrán és az orosz történelem vonatkozásában, emellett néhány gondolat erejéig kitérek az ukrán–orosz kapcsolatrendszer alapjaira, illetve arra, hogyan nézett ki a két ország viszonya 1708-at megelőzően, ugyanis ezen információk ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy Ivan Mazepa átállását követően, majd pedig az ukrán–orosz viszonyban a poltavai csata után bekövetkezett változás értelmezhető legyen.

Mielőtt az ukrán területek orosz függésbe kerültek volna, a Rzeczpospolita, más néven a Lengyel–Litván Államközösség fennhatósága alá tartoztak. A Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség 1569-ben a lublini unió keretében egyesült,⁷ aminek következtében az ukrán területek a lengyel korona közvetlen ellenőrzése alá kerültek.⁸ A lengyelek és az ukránok között gyakoriak voltak a konfliktusok, főleg az állami kozákság száma és ortodox vallása miatt, a lengyelek ugyanis hagyományosan katolikus vallásúak voltak. Ezek az ellentétek az 1648-as Bogdan Hmelnyickij vezette felkelésben (1654–1657) csúcsosodtak ki. Korábban már voltak kozák felkelések, de az 1648. évi össznépi ukrán lázadásba torkollott.⁹ A felkelés során a célok folyamatosan változtak. Kezdetben a felkelés céljai között nem szerepelt az autonóm ukrán állam kivívása, de a későbbiekben ez hosszú távú célkitűzéssé vált. Így az ukránok az Orosz Birodalomhoz történő csatlakozást is a független állam kialakításához vezető lépésnek tekintették. Végül 1654. január 8-án a perejaszlavi radán az ukránok az Oroszországhoz való csatlakozás mellett döntöttek,¹⁰ Alekszej Mihajlovics cár pedig elfogadta a kérelmet, hogy az ukrán területeket „minden földjével és lakosával együtt az orosz cár védnöksége alá fogadják”.¹¹

Az ukrán–orosz kapcsolatrendszer alapját a perejaszlavi egyezmény és az ún. Márciusi cikkelyek jelentették. Ezen dokumentumok alapján az ukrán területek jelentős autonóm jogokat élvezhettek. A Hetmanátus élén a hetman állt, a kozákság rendelkezett a szabad hetmanválasztás jogával, amely a kozákság egyik sarkalatos joga volt, amit a cári kormányzat többször próbált korlátozni és később teljesen figyelmen kívül hagyta, emellett szabadon választhatták meg a többi vezetőiket is. A hetman önálló belpolitikát gyakorolhatott és részlegesen korlátozott külpolitikai jogkörrel rendelkezett, ami azt jelentette, hogy a baráti államokkal szabadon, az ellenséges államokkal pedig az orosz kormányzat beleegyezésével létesíthetett diplomáciai kapcsolatot. Az orosz cár a lajstromozott kozákság számát 60 ezer főben határozta meg, akiket a saját katonai vezetőjük vezetett a harcok során.¹²

Az így kialakult ukrán–orosz kapcsolatrendszer tényleges viszonyának tekinthetjük, viszont mind a két fél teljesen másképp értelmezte azt. Ahogy korábban már említettem, a Hetmanátus számára ez az autonóm államhoz vezető első lépcső volt, ahol az orosz uralko-

⁷ Gebei 2006, 292–293.

⁸ Okinshevich 1978, 9–11.

⁹ Gebei 2001, 3. A Hmelnyickij-mozgalom történetét és eseményeit, valamint a csatlakozás körülményeit lásd Varga 2008, 25–65.

¹⁰ Данилевский – Таирова-Яковлева – Шубин – Мироненко 2015, 87–88.

¹¹ Font – Varga 2006, 113.

¹² Varga 2004, 86.

dóval egyfajta protektorátusi viszonyban vannak. Ezzel szemben az orosz fél behódolásnak tekintette, bizonyos fokú alávettségként értelmezte, amiben az ukrán területek privilégiumai a cár „jóindulatából” létezhetnek.¹³

Bogdan Hmelnyickij halála után gyengekező hetmanok következtek, akik nem tudták megőrizni a Hetmanátus privilégiumait és autonómiáját, miközben az orosz kormányzat is egyre inkább ezen jogkörök csorbítására és a terület centralizációjára törekedett. Ivan Vihovszkij (1657–1658)¹⁴ vezetésével az ukrán területek Lengyelországhoz csatlakoztak, így Ukrajna két részre szakadt.¹⁵ 1667. január 13-án hosszú lengyel–orosz fegyveres konfliktus után az andruszovói egyezmény szentesítette az így kialakult állapotokat.¹⁶ Az orosz fennhatóság alá a továbbiakban a Dnyeper bal partján fekvő ukrán területek tartoztak, amelyek elnevezése Zaporozsjei Had, amely jelenti az orosz kötelékbe tartozó ukrán területeket, valamint a 60 ezer fős kozák sereget is. A békeszerződés értelmében Kijev két évre az Orosz Birodalom kötelékébe került, valamint mindkét állam rendelkezhetett a Zaporozsjei Szics¹⁷ katonai erejével.¹⁸

Az orosz kormányzat mindvégig a Hetmanátus területeinek Orosz Birodalomba integrálására és az ukrán autonómia csökkentésére, majd megszüntetésére törekedett. Ehhez tökéletes alkalmat adott az új hetmanok kinevezésekor a „hetmani cikkelyek” megfogalmazása. Bogdan Hmelnyickij halála után szinte minden új hetman esetében alkalmazta ezt az orosz kormányzat, és így mindig „lecsipentett” valamennyit az ukrán különállásból.

Az első ilyen cikkelyek Jurij Hmelnyickij (1658–1660/1663) megválasztásakor születtek 1659-ben. A Perejaszlavi cikkelyek¹⁹ kimondták, hogy a Zaporozsjei Had köteles a cárt feltétel nélkül szolgálni, a hetman nem fogadhat külföldi követeket és ő maga sem indíthatott küldötteket.²⁰ Ezen felül a Perejaszlavi cikkelyek értelmében Kijeven felül öt másik nagyvárosba is cári vajdákat telepítettek, így tudták ellenőrizni a hetman tevékenységét.²¹

1665-ben újabb cikkelyek születtek Iván Bruhoveckij (1663–1668) hetmansága alatt. Az ún. Moszkvai cikkelyek megerősítették a cár feltétel nélküli szolgálatát, valamint hivatalosan ugyan megmaradt a szabad hetmanválasztás joga, de a cári kormányzat jelentősen korlátozta azt.²² Innentől csak a cár előzetes engedélyével lehetett hetmant választani, és a harmadik cikkely előírta, hogy az így megválasztott kozák vezetőnek személyesen kellett Moszkvába mennie cári jóváhagyásért.²³

Ivan Mazepának (1687–1708) hetmani beiktatásakor a Kolomaki cikkelyekbe kellett beleegeznie, amelyek kimondták, hogy a hetmannak követnie kell a cári külpolitika irányvo-

¹³ Varga 2004, 77–81.

¹⁴ Jurij Hmelnyickij nagykorúságáig megválasztott hetman.

¹⁵ Данилевский – Таирова-Яковлева – Шубин – Мироненко 2015, 99–106.

¹⁶ Gebei 2001, 23–25.

¹⁷ A déli határvégeken tevékenykedő szabad vagy szics kozákok táborhelye. Önkéntes határvédelmi funkciókat láttak el.

¹⁸ Magocsi 2010, 241.

¹⁹ Бантыш-Каменский 1858, 102–103.

²⁰ Varga 2008, 109.

²¹ Az orosz kormányzat adószedéssel megbízott hivatalnokai. Bogdan Hmelnyickij csak Kijevbe engedte be a cári vajdákat.

²² Varga 2004, 144–145.

²³ Бантыш-Каменский 1858, 8–9.

nalát,²⁴ valamint beleegyezett egy cári ezred állomásoztatásába Baturinban, a Hetmanátus akkori központjában.

A kutatás kiindulópontja – Ivan Mazepa átállása és a cári reakció

Kutatásom kiindulópontját az 1708. október 26-án bekövetkezett események jelentik, ugyanis ekkor a cárt korábban hűen szolgáló hetman, Ivan Mazepa átállt az ellenséges svéddek és XII. Károly király oldalára a kozák seregek egy részével együtt. Fontosnak tartom ismertetni, hogy milyen politikai és katonai körülmények között került sor a hetman svéd seregekhez történő csatlakozására. Az ukrán katonai vezető átállása a nagy északi háború egyik fontos eseményének tekinthető, amely háború egyben véleményem szerint I. Péter 1689-től tartó uralkodásának talán legfontosabb katonai eseménye volt. Az 1700-as évektől tartó, Észak-Európa nagy részét érintő katonai konfliktus részleteit nem kívánom ismertetni, azonban a teljesség igénye nélkül az orosz és az ukrán történelem szempontjából fontos eseményeket szeretném kiemelni. Az 1700-as években kezdődő háború egyik legfontosabb csatájára 1702-ben Narvánál került sor, ahol Péter hatalmas vereséget szenvedett XII. Károly svéd király seregeitől,²⁵ a svéd uralkodó ekkor úgy döntött, hogy nem indul meg Moszkva felé, helyette Péter szövetségeseit „büntette meg”. 1707-ben azonban döntő katonai lépésre szánta el magát és az Orosz Birodalom központja, Moszkva felé indult seregeivel, annak érdekében, hogy döntő vereséget mérjen I. Péter Oroszországra.²⁶

A fent említett politikai és katonai helyzetben került sor Ivan Mazepa átállására 1708. október 26-án. A hetman külpolitikai irányváltása teljesen váratlanul érte a cári kormányzatot és I. Péter személyét is, ugyanis erre 21 évnyi oroszbarát kormányzás után került sor, emellett a cár nagyon bensőséges, szinte baráti kapcsolatot alakított ki a kozák katonai vezetővel, ennek köszönhetően nem volt kétsége a hetman teljes lojalitása felől.²⁷ Mazepa hetmansága idején – 1708 októberéig – valóban feltétel nélkül és hűen szolgálta I. Pétert, maximálisan követte és támogatta a cári külpolitika irányvonalát, valamint kozákjaival is aktívan kivette a részét a cár katonai vállalkozásaiból, többek között az azovi hadjáratban is, ahol az orosz haderő jelentős részét a Zaporozsjei Had kozákjai tették ki.²⁸

A hetman átállásának okait és körülményeit nem tárgyalom részletesen, azonban azt mindenképpen fontosnak tartom kiemelni, hogy számos indokkal magyarázható a kozák vezető külpolitikai irányváltása, többek között azzal, hogy az északi háború messze esett a Zaporozsjei Had érdekeitől, korábban nem volt a kozákoknak konfliktusuk a Svéd Királysággal, így a kozákság nem tekintette ellenségnek a svéddek. Mindemellett számos egyéb sérelem érte a Hetmanátus vezetését és lakosságát, valamint a Zaporozsjei Hadat is. A háború ideje alatt az ukrán területek váltak a cári hadsereg élelmiszerellátójává, számos cári ezred állomásozott a Hetmanátus területén, amelyeket a helyi lakosoknak kellett élelmezniük és beszállásolniuk, a katonák komoly atrocitásokat követtek el a helyi lakossággal szemben. I. Péter több esetben is megsértette a kozák tradíciókat, többek között azzal, hogy a kozák ezredek élére német és orosz ezredeseket nevezett ki, valamint a Zaporozsjei Hadat kivonta a hetman irányítása alól. Végül 1707-ben arra kötelezte Ivan Mazepát, hogy a jobb

²⁴ Бантыш-Каменский 1858, 308–319.

²⁵ Dinnyés 2016, 15.

²⁶ Varga 2008, 177.

²⁷ Varga 2008, 164, 168.

²⁸ Varga 2008, 169.

parti ukrán területeket adja át II. Ágostnak, amit a kozák katonai vezető – vonakodva ugyan, de – teljesített.²⁹ Azonban a legsúlyosabb sérelemnek a hetman szemszögéből mindenképpen azt tekinthetjük, amikor katonai segítségért fordult I. Péterhez, aki válaszában igen nyersen visszautasította a segítségnyújtást, a források tanúsága szerint a következők írta a hetmannak: „Nemhogy 10 ezer, de 10 embert sem tudok nélkülözni. Védjétek magatokat, ahogyan tudjátok.”³⁰

Ivan Mazepa 1708-ban – amikor a svéd seregek XII. Károly vezetésével az ukrán területek irányába indultak meg – a csatlakozás mellett döntött. Fontos azonban, hogy nem a teljes kozák sereg követte a hetmant, mindössze három ezredes – a bilai cerkvai, a kijevei és a hajdaci – vezetésével körülbelül 2-3 ezer kozák állt át az ellenséges svéd csapatokhoz.³¹ Vizsgálódásom fókuszában I. Péter cár ezen eseményre adott válaszreakciója áll, elsősorban a *Письма и Бумаги императора Петра Великого* forrásai alapján rekonstruálva. Az átállását követően a cár 1708. október 28-án először közeli „munkatársát” és legfontosabb tanácsadóját, Mensikov herceget tájékoztatta az ukrán területeken lezajló eseményekről.³² Majd ugyanezen a napon kiadta három fontos ukázát,³³ melyeket elsősorban a kisorosz népnek és a Zaporozsjei Hadnak címzett. A dokumentumokból egyértelműen kiderül, hogy Péter az átállást követően kiadott ukázaiban élesen elítélte Ivan Mazepa cselekedetét, és a Zaporozsjei Had hetmanját „árulónak” bélyegezte.³⁴ Ezzel a három kiadott ukázzal gyakorlatilag megkezdődött a Mazepa-ellenes cári propaganda-hadjárat. A cár álláspontja szerint Mazepa nemcsak az orosz cári személyét és az államot árulta el, de saját honfitársai ellen is árulást követett el.³⁵ Leghangsúlyosabban a kiadott cári ukázokban az „árulás” vallási vetülete jelenik meg, hiszen az egyik legsúlyosabb bűnnek az ortodox vallás elárulása számított, így mindenképpen ez tekinthető Ivan Mazepa legnagyobb „árulásának” a cári kommunikáció alapján. I. Péter felfogása szerint Mazepa azzal a lépésével, hogy a svéd király csapataihoz csatlakozott, az ortodoxiát árulta el. Innentől kezdve a cári ukázokban a hetman nevével szinte minden esetben együtt járt az „áruló” (*изменник Мазена*) megnevezés. I. Péter a Mazepa-ellenes propaganda során aktívan bevonta az ortodox egyházat is, ugyanis a cár parancsára a pravoszláv egyház háromszor átkozta ki a hetmant, majd ezen procedúrát egészen 1869-ig minden húsvétkor megismételték.³⁶ Szintén a kozák katonai vezető tettének súlyosságát mutatja, hogy a cár 1708. október 30-án Aprakszin tábornoknak írt levelében „új Júdásnak” nevezi Ivan Mazepát.³⁷ A felhasznált forrásokból látható tehát, hogy I. Péterre komoly negatív hatást gyakorolt a Zaporozsjei Had katonai vezetőjének külpolitikai irányváltása, és a hetman a svédekhez történő csatlakozással egyértelműen lehetőséget

²⁹ Varga 2007, 12–13.

³⁰ Subtelny 1980, 169; Varga 2007, 13.

³¹ Письма и Бумаги 1948, 253.

³² Письма и Бумаги 1948, 241.

³³ Письма и Бумаги 1948, 241–45.

³⁴ *Известно нам, великому государю, учинилось, что гетман Мазена, забыв страх Божий и свое крестное к нам, великому государю, ыелование, изменил и переехал к неприятелю нашему, королю Швецкому...* (Письма и Бумаги 1948, 242).

³⁵ Письма и Бумаги 1948, 242.

³⁶ Varga 2008, 187.

³⁷ *...что учинил новый Иуда – Мазена, ибо 21 год был в верности, ныне при гробе стал изменник и предатель своего народа* (Письма и Бумаги 1948, 253).

teremtett a cári kormányzat számára az ukrán különállás drasztikus vagy esetlegesen teljes felszámolására, ennek ellenére az orosz uralkodó ekkor nem élt a lehetőségeivel. Október 28-án kiadott ukázában a cár összehívta Hluhiv városba a hetmanválasztó gyűlést,³⁸ ezzel látszólag tiszteletben tartva a kozákság sarkalatos jogát, a szabad hetmanválasztást. Ugyan megállapítható, hogy az 1708. november 5-én Hluhivban megválasztott kozák katonai vezetőt, Ivan Szkoropadzkijt (1708–1722) I. Péter jelölte ki, azonban formálisan a Hadsereg Rada választotta meg, tehát a kozák jogok drasztikus mértékben ekkor még nem sérültek.³⁹

Mindamellet, hogy I. Péter nem élt a Mazepa átállása adta lehetőséggel, és 1708 októberében nem következett be igazán jelentős változás az ukrán autonómiát illetően, az általam vizsgált forrásokból az is egyértelműen kirajzolódik, hogy Péter csak Mazepa személyétől és „árulásától” határolódott el élesen. Nem beszélhetünk a kollektív bűnösség elvéről, ugyanis a kisorosz népet, valamint a Mazepával a svédekhez csatlakozó kozákokat nem tekintette árulónak, sőt több későbbi ukázában is amnesztiát ígért és lehetőséget biztosított számukra, hogy visszatérjenek orosz fennhatóság alá. I. Péter Mazepa átállását követően viszonylag hamar, október 30-án ukázt adott ki a három átállt ezredesnek címezve, amelyben hűségükért és a cári szolgálatba való visszatérésükért cserébe kegyelmet ígért. Emellett a cár biztosította számukra – a visszatérés esetén – minden címük és rangjuk megtartását is.⁴⁰ 1708. november 1-jén a Mazepával csatlakozott kozák katonai vezető rétegnek (*sztarsina*)⁴¹ címezte ukázát I. Péter, amelyben számos propagandaelem megtalálható, többek között az, hogy Ivan Mazepa gonosz és istentelen szándékkal csatlakozott a svédekhez, fő célja pedig, hogy a kisorosz nép svéd és lengyel fennhatóság alá kerüljön, hogy ő uralkodhasson a kisorosz alattvalók felett.⁴² Illetve az ukáz biztosította őket arról, hogy minden félelem nélkül visszatérhetnek cári szolgálatba, ugyanis a kormányzat tisztában van az ő ártatlanságukkal, valamint azzal is, hogy nem a *sztarsina* vágya volt a svédekhez történő csatlakozás, valójában a hetman, Mazepa sodorta őket ebbe a helyzetbe. I. Péter és a cári kormányzat azonban kegyes velük és visszafogadja őket a szolgálatba.⁴³ Az 1708. november 6-án, Szkoropadzkij megválasztása után az egész kisorosz népnek címzett cári ukázban I. Péter és a kormányzat már fizetséget is ígért a visszatérni kívánóknak minden címük és rangjuk megtartása mellett. A tábornokok 2000–2000 rubelt, az ezredesek 1000–1000 rubelt, a tisztek rangjuk szerint és az egyéb katonák, valamint a dragonyosok 5–5 rubelt kapnak, amennyiben visszatérnek a cári kötelékbe. Sőt minden ellenséges meggyilkolt katonáért – egyértelmű bizonyíték esetén – 3–3 rubel járt.⁴⁴ Az általam vizsgált források alapján látható tehát,

³⁸ *...вся старшина генеральная и полковая съезжалась немедленно в город Глухов для обрания по правам и волностям своим волными голосами нового нетмана...* (Письма и Бумаги 1948, 244–245).

³⁹ Кертеc-Варга 2001, 253–254.

⁴⁰ *...и за волность Малоросийского народу стоять со всяким усердием и пребывать к нам, великому государю, в прежней своей верности, за что мы, великий государь, милость нашу к вам обещаем. А что у вас нашей службы чинитца и чинитися будете, и о том вам писать к нам, великому государю* (Письма и Бумаги 1948, 250–252).

⁴¹ Varga 2010, 226–236.

⁴² Письма и Бумаги 1948, 266.

⁴³ Письма и Бумаги 1948, 267.

⁴⁴ *При чем же объявляем, что кто из Малоросийского народу из неприятелского войско возьмёт в полон генерала, тому за оного дать 2000 рублей, а за иных офицеров за каждого по розчету против чина их; а за рядовых рейтар, салдат и драгун по 5 рублей; а за убение*

hogy Ivan Mazepa átállása valóban nagy jelentőségű volt az ukrán–orosz viszonyban, ugyanis I. Péter teljesen elveszítette a bizalmát a hetmannal szemben, de az ukrán különállás 1708 őszén nem sérült jelentős mértékben, ami elsősorban a katonai helyzettel magyarázható. 1708 októberében – mindössze hat évvel a narvai csatát követően – I. Péter nem tudhatta, hogyan alakul a továbbiakban a háború, így minden katonai erejére, a kozákokat is beleértve, valamint minden erőforrásra, így a mezőgazdasági szempontból gazdag ukrán területek nyújtotta lehetőségekre is szüksége volt.

Poltava hatása

Péter levelezését vizsgálva egyértelműen megállapítható, hogy az alapvető változást az ukrán–orosz kapcsolatrendszerben a poltavai csata jelentette,⁴⁵ amelyre 1709. június 27-én került sor a svéd és az orosz seregek között. A csatában I. Péter seregei döntő vereséget mértek XII. Károly hadára.⁴⁶ Az orosz győzelemmel tulajdonképpen megszűnt a közvetlen svéd katonai fenyegetettség az Orosz Birodalom irányába, azonban a katonai helyzet változásával egyidejűleg a kozákság katonai potenciálja is nagymértékben leértékelődött. Korábban I. Péter a Zaporozsjei Szicset is lerombolta bosszúból, mert a szics kozákok Ivan Mazepa mellé álltak,⁴⁷ majd a poltavai győzelmet követően a Hetmanátus és a Zaporozsjei Had autonómiájának felszámolásába is belekezdett a cári kormányzat.

1709. június 27-ét követően a forrásokból kitűnik, hogy a cári kommunikáció teljesen megváltozott az ukrán területek irányába. Már az is szembetűnő, hogy szokatlanul lassú a kormányzat és I. Péter tájékoztatása a poltavai győzelemről, annak ellenére, hogy ez a csata a háború fordulópontjának tekinthető és egyértelműen jelentős orosz siker volt. A Poltavában lezajló eseményekről csak július 30-án, több mint egy hónappal a csatát követően érkezik hivatalos információ Szkoropadzkij hetmannak, amely mindösszesen egy rövid közlés, azonban mindenféle részletes tájékoztatást, esetleges csataleírást nélkülöz a dokumentum,⁴⁸ annak ellenére, hogy a korábbi cári ukázok jellemzően igen terjengősek voltak, és kisebb, jóval jelentéktelenebb hadieseményekről is részletes beszámolót adtak.

Az ukrán autonómiát több ponton is sértő ukázokat július 31-i keltezéssel Ivan Szkoropadzkij hetmannak címezték. A két ukáz nagymértékben eltér a korábbi ukázoktól, ugyanis ahogy említettem, alapvetően a cári utasítások esetében nagyon terjengős szövegekről beszélhetünk, amelyek számos ideológiai, illetve a Mazepa-ellenes propaganda bizonyos elemeit is tartalmazták. Ezzel szemben a poltavai csata után, július 31-én keletkezett két ukáz éppen a korábban említett dokumentumok ellentéte. Szerkesztésüket tekintve pontokba szedett utasításokat tartalmaztak, mellőzve mindenféle ideológiai és propagandisztikus elemet. A két ukáz pontjainak nagy része alapvetően katonai vagy stratégia jellegű intézkedés, fellelhetők bennük a Márciusi cikkelyekkel és a perejaszlavi egyezményrel ellentétes, az ukrán különállást és a Zaporozsjei Had autonómiáját egyértelműen sértő ren-

каждого неприятеля, по свидетельству явному, по 3 рубли из казны нашей давать укажем (Письма и Бумаги 1948, 284).

⁴⁵ Paul Bushkovitch tanulmányában szintén a poltavai csata jelentőségére hívja fel a figyelmet és az ukrán területek vonatkozásában vizsgálja a csata körülményeit (Bushkovitch 2009, 135–58).

⁴⁶ Font – Krausz – Niederhauser – Szvák 2001, 232.

⁴⁷ Рогожин – Санин 2006, 8–14.

⁴⁸ Письма и Бумаги 1950, 320.

delkezések is, amelyek elsősorban az ukrán területek privilegizált helyzetének felszámolását célozták.

Az első ukáz első pontja megerősíti a korábban a Hadsereg Radán megválasztott hetman személyét.⁴⁹ Ezen rendelkezés egyértelműen az ukrán különállás felszámolására irányuló cári rendelkezésnek tekinthető, ugyanis a Márciusi cikkelyek és a perejaszlavi egyezmény értelmében az új hetman személyét illetően nem volt szükség cári megerősítésre, tekintve, hogy a kozákság egyik sarkalatos joga a korábban említett szabad hetmanválasztás.⁵⁰ 1665-től a Moszkvai cikkelyek⁵¹ értelmében szükséges volt a hetman személyét illető cári megerősítés, majd a poltavai csatát követően ezen rendelkezést ismét nyomatékositotta a kormányzat, aminek célja az ukrán autonóm jogok csökkentése, a későbbiekben teljes felszámolása volt.

Az ukáz következő rendelkezése értelmében a kisorosz csapatok, tehát a Zaporozsjei Had kozák alakulatai a nagyorosz csapatok, vagyis a cári sereg katonai vezetőinek parancsnoksága alá kerültek.⁵² I. Péter az említett dokumentumban azzal indokolta döntését, hogy a Zaporozsjei Had irányítása a poltavai csatát megelőzően is az orosz cári hadsereg vezetőinek feladata volt, tehát a cár indoklása alapján valójában semmi nem változott, mindössze írásban is rögzítésre került ez a szokás.⁵³ Csakhogy I. Péter állítása egyértelműen ferdtítés, ugyanis a Márciusi cikkelyek és a perejaszlavi egyezmény értelmében a Zaporozsjei Hadat saját katonai vezetőik vezetik a harcok során. A kozák csapatok saját katonai vezetőjük, a hetman parancsnoksága alatt álltak,⁵⁴ ami a nagy északi háborúig valóban meg is valósult, azonban az 1700-as évektől tartó katonai konfliktus során bevetett gyakorlatlává vált, hogy a kozák ezredek élére német és orosz tiszteket neveztek ki,⁵⁵ amit a Zaporozsjei Had katonai vezetése és Ivan Mazepa hetman is sérelmezett.⁵⁶ Az ukáz ezen pontja tehát egyértelműen a Zaporozsjei Had privilégiumainak és autonómiájának megsértése volt, a rendelkezés az ukrán haderő különállásának és kozák jellegének felszámolását, valamint a birodalmi hadseregbe történő beolvastását célozta. A hetmannak küldött ukáz ugyanezen rendelkezése értelmében – a Zaporozsjei Hadat érintő korábbi átalakítás mellett – Péter saját magának tartotta fent a tábornok kinevezésének jogát is.⁵⁷ A cár ezen rendelkezésében megfogalma-

⁴⁹ *...его царское величество в грамоте своей за подписанием своей монаршеския высокие руки при наставлении его, господина гетмана, в Глухове на гетманской уряд генерално уже подтвердить изволил и оные и ныне ненарушимо сдерживать, по милости своей монаршей, обещает* (Письма и Бумаги 1950, 321).

⁵⁰ Varga 2004, 86.

⁵¹ Бантыш-Каменский 1858, 8–9.

⁵² *Чтобы наказным над малороссийскими войски не быть под командию великороссийских войск генералов...* (Письма и Бумаги 1950, 322).

⁵³ *...тому збыться невозможно, ибо изначала всегда они безпрекословно бывали под командию полковых воевод войск великороссийских и генералов* (Письма и Бумаги 1950, 322).

⁵⁴ Varga 2004, 86.

⁵⁵ Таирова-Яковлева 2009, 32.

⁵⁶ Varga 2007, 12.

⁵⁷ *А помянутым генералом от его царского величества накрепко указано будет...* (Письма и Бумаги 1950, 322).

zott indoklása szerint mindez azért szükséges, hogy ezentúl a Zaporozsjei Hadat,⁵⁸ illetve a kozák sereget csak és kizárólag katonai célokra lehessen felhasználni, ezen haderő magán-célra ne legyen felhasználható, utalva ezzel Ivan Mazepa átállítására.⁵⁹ A tábornokok cári kinevezése szintén a Zaporozsjei Had privilégiumait nagymértékben sértő rendelkezésnek tekinthető, ugyanis a korábbi rendelkezések értelmében a kozákok saját maguk választhaták katonai előljáróikat a Hadsereg Rada vagy a Sztarsina Rada gyűlésén, illetve a hetman is rendelkezett az ezredesek és egyéb katonai vezetők kinevezésének jogkörével.⁶⁰

I. Péter július 31-i ukázában rendelkezett a vajdák jogköréről is, illetve megerősítette pozíciójukat az ukrán Hetmanátus területén.⁶¹ A vajdák 1654-től kezdve a kormányzat adószedői voltak, akik a cári hatalmat voltak hivatottak képviselni az ukrán területeken. Hmelnyickij és Ivan Vihovszkij hetmansága alatt csak Kijevbe engedték be a vajdákat, majd egyre több városba, Csernyihivbe, Nyizsinbe, Perejaszlavba és Oszterba kerültek be.⁶² 1665-ben a Moszkvai cikkelyek⁶³ a Hetmanátus minden nagyobb városába cári vajdák telepítését írták elő, s noha a hatáskörük továbbra sem terjedt ki az ukrán közigazgatási ügyekre és a Hetmanátus belügyeire, megkérdőjelezhetetlenül a cári hatalom képviselői voltak, a kormányzat pedig a vajdákon keresztül igyekezett legálisan beavatkozni az ukrán belügyekbe.⁶⁴ A poltavai csata után kiadott ukázában Péter megerősítette a cári hivatalnokok pozícióját a Zaporozsjei Had területén, aminek a célja elsősorban az volt, hogy az orosz kormányzat hathatósan be tudjon avatkozni az ukrán belügyekbe.

Szintén a belpolitikai ellenőrzésre teremtett lehetőséget az ukáz azon cikkelye, amelynek értelmében a hetmannak információkat kellett szolgáltatni a Hetmanátus helyzetéről – illetve elsősorban annak pénzügyi vonatkozásairól – a cári udvar számára.⁶⁵ Az ukázban szereplő indoklás alapján a cári kormányzat ezen utasítást az adók, illetve a katonák fizetése miatt látta szükségnek,⁶⁶ valójában azonban a rendelkezés egyértelműen ellenőrző jogkört biztosított a cárnak és a kormányzatnak a Hetmanátus és a Zaporozsjei Had pénzügyeit illetően, ami egy olyan jogkörnek tekinthető, amellyel Szentpétervár korábban nem rendelkezett.

Az ukrán autonómiát és privilégiumokat leginkább sértő rendelkezésnek talán az első cári ukáz 13. pontjában megfogalmazottakat tekinthetjük. Ebben a pontban ugyanis I. Péter rögzítette, hogy innentől a cár minden egyes rendelete kiterjed a kisorosz területre is, tehát a Zaporozsjei Hadra is, valamint hogy a cári ukázokat a Kisoroszországi Prikázon⁶⁷ keresz-

⁵⁸ A Zaporozsjei Had kettős jelentéssel bírt: egyrészt a cári szolgálatban álló 60 ezer fős kozák seregére, másrészt a katonai alapon szerveződő, autonóm jogkörrel rendelkező közigazgatási egységekre, az Ukrán Hetmanátusra is vonatkozott.

⁵⁹ ...дабы Козаков, кроме войского дела, ни на какие свои private услуги отнюдь не употребляли и воинские дела управляли с совету и согласия с наказными (Письма и Бумаги 1950, 322).

⁶⁰ Varga 2017b, 66.

⁶¹ Воеводам, по давнему обычаю в Украине пребывающим, указом его царского величества подтверждено будет... (Письма и Бумаги 1950, 322).

⁶² Subtelny 1980, 6.

⁶³ Бантыш-Каменский 1858, 8–9.

⁶⁴ Varga 2017b, 68–69.

⁶⁵ Письма и Бумаги 1950, 325.

⁶⁶ Уо. 325.

⁶⁷ A Kisoroszországi Prikáz működéséről: Varga 2017b, 70–71.

tül küldik el a hetmannak.⁶⁸ Az említett rendelkezés szintén a centralizáció elősegítését célozta, emellett az ukrán különállás, az ukrán különálló jogrend felszámolása irányuló rendelkezésként értelmezhető. Ugyanis korábban a Zaporozsjei Had területén önálló törvényhozás és bíráskodás működhetett, amely teljesen elkülönült a cári törvényhozástól.⁶⁹

A július 31-én kiadott második ukáz fontos rendelkezése, hogy a hetman új rezidenciája Hluhiv városába kerül (korábban a hetman központja Baturinban volt, azonban ezt a várost cári ezredek Mazepa átállását követően lerombolták).⁷⁰ A Hetmanátus új központjában az ukáz rendelkezése alapján nagyorosz helyőrségnek kell állomásoznia, viszont I. Péter gálánsan kihagyja az utasításából, hogy mekkora helyőrségről is van szó. A cári rezidencia áthelyezése Hluhivba, mely jóval közelebb található az orosz határhoz, mint a korábbi főváros, Baturin, illetve cári haderő állomásoztatása a Zaporozsjei Had központjában újabb ellenőrző funkciót jelentett a hetman és a Hetmanátus működése fölött.⁷¹

Érdekes, hogy az említett ukáz 5–6. pontjában a cár a Mezapát támogatókról rendelkezett, azonban már egyáltalán nem volt megbocsájtó, nem adott lehetőséget a cári hűségbe való visszatérésre, mint korábbi ukázaiban. Ezen rendelkezés értelmében a Mazepa nézetével szimpatizálókat Kijevbe kellett küldeni, és átadni a helyi vajdának, tehát a felettük való ítélkezés joga a cári kormányzat kezébe került.⁷²

Összegzés

Az általam vizsgált időszak ukrán–orosz kapcsolataiban egyértelműen a poltavai csata (1709. június 27.) és az orosz győzelem jelentette a döntő változást. Ivan Mazepa 1708. október 26-i átállása mindenképpen fontos momentum volt az ukrán–orosz kapcsolattörténetben és az ukrán különállás felszámolásában, ugyanis lehetőséget teremtett I. Péter és a cári kormányzat számára a kozákság és az ukrán területek autonómiájának drasztikus csökkentésére, a privilegizált helyzetének felszámolására. Azonban Szentpétervár 1708-ban nem használta ki a hetman külpolitikai irányváltása adta lehetőségeit és a kormányzat igazán jelentős mértékben csak Poltavát követően avatkozott bele a Hetmanátus belügyeibe. 1708 novemberében még látszólag a kozák privilégiumokat és a szabad hetmanválasztás jogát tiszteletben tartva került sor Ivan Szkoropadzkij megválasztására, ami elsősorban a katonai helyzettel és a kozákság katonai potenciáljával magyarázható. I. Péter ugyanis az északi háború ezen pontján nem tudhatta, hogy meddig húzódik el a háború, ezért minden erőforrására – emberi, katonai, élelmezési – szüksége volt, ezért nem engedhetett meg egy esetleges kozák lázadást az ukrán területeken, vagy tömeges kozák átállásokat a svéddekhez. Ennek érdekében a svéd katonai fenyegetettség közvetlen megszűnéséig látszólag tiszteletben tartotta az ukrán területek privilegizált helyzetét és nem hozott az ukrán autonómiát és különállást drasztikusan sértő rendelkezéseket. Az általam vizsgált forrásokból jól kirajzo-

⁶⁸ ...чтобы все указы великого государя, надлежащие в Малороссийской край, посылаемы были к одному гетману из приказа Малья России и от министров его царского величества, которым те дела вручены суть, а не от кого иного (Письма и Бумаги 1950, 325).

⁶⁹ Subtelny 1980, 10.

⁷⁰ Царское величество указал господину Неплюеву из Глухова выйти, в то время когда он, гетман, по указу его величества в Глухов на резиденцию свою приедет... (Письма и Бумаги 1950, 327). Varga 2008, 183.

⁷¹ Письма и Бумаги 1950, 327.

⁷² Письма и Бумаги 1950, 327.

lódik, hogy mindez a poltavai győzelem után gyökeresen megváltozott. A svéd katonai fenyegetés megszűnését követően az I. Péter által kiadott ukázok több pontban is sértik a Hetmanátus és a Zaporozsjei Had privilegizált helyzetét, illetve egyértelműen az ukrán belügyekbe való nagyobb mértékű beavatkozást és a birodalmi centralizációt célozták. A poltavai csata és az orosz győzelem tehát nemcsak a nagy északi háború, de egyidejűleg az ukrán–orosz kapcsolatok tekintetében is döntő fordulatnak tekinthető.

Bibliográfia

Források

- Бантыш-Каменский 1858 = *Источники Малороссийской истории. Собранные Бантыш-Каменским, Д. Н. Часть I. (1649–1687)* Москва.
- Письма и Бумаги 1948 = *Письма и Бумаги императора Петра Великого. Том VIII. (Июль-декабрь 1708 г.)* Москва.
- Письма и Бумаги 1950 = *Письма и Бумаги императора Петра Великого. Том IX. (Январь-декабрь 1709 г.)* Москва.

Felhasznált irodalom

- Bushkovitch 2009 = Bushkovitch, P.: Poltava's Consequences: Local Autonomy in the Russian Empire during the Reign of Peter I. *Harvard Ukrainian Studies* 31/1–4: 135–158.
- Dinnyés 2016 = Dinnyés P.: Az orosz nagyhatalmiság a 18. század elején. In: *Válogatás a XXXII. OTDK (2015) történelem- és társadalomtudományi dolgozataiból.* Szerk. Várkonyi P. – Reichmann A. – Tarnóc A. Eger, 7–42.
- Font – Krausz – Niederhauser – Szvák 2001 = Font M. – Szvák Gy. – Niederhauser E. – Krausz T.: *Oroszország története.* Budapest.
- Font – Varga 2006 = Font M. – Varga B.: *Ukrajna története.* Szeged.
- Gebei 2001 = Gebei S.: A hatalmi viszonyok átrendeződése Kelet-Európában 1654–1686 között. *Világtörténet* 23: 3–29.
- Gebei 2006 = Gebei S.: A kozákság mint a lengyel végek határőrsége (1569–1648). In: *Magyarország védelme – Európa védelme Balassi Bálint és Bocskai István korában.* Szerk. Petercsák T. – Berecz M. Eger, 291–315.
- Magocsi 2007 = Magocsi, P. R.: *An Illustrated History.* Toronto.
- Magocsi 2010 = Magocsi, P. R.: *A History of Ukraine. The Land and its peoples.* Toronto.
- Okinshevich 1978 = Okinshevich, L.: *Ukrainian society and government.* München.
- Subtelny 1978 = Subtelny, O.: Mazepa, Peter I, and the question of treason. *Harvard Ukrainian Studies* 2/2: 158–183.
- Subtelny 1980 = Subtelny, O.: Russia and the Ukraine: The Difference that Peter I Made. *The Russian Review* 39/1: 1–17.
- Subtelny 2009 = Subtelny, O.: *Ukraine: A History.* Toronto.
- Tairova-Iakovleva 2009 = Tairova-Iakovleva, T.: Peter I's Administrative Reforms in the Hetmanate during the Northern War. *Harvard Ukrainian Studies* 31/1–4: 29–35.
- Varga 2004 = Varga B.: *Orosz–ukrán konfliktus a Perejaszlavi egyezménytől az andruszovói békéig (1654–1667).* Szeged.

- Varga 2007 = Varga B.: I. Péter ukrán-politikája – Mazepa „árulásnak” kérdése. *Acta Universitatis Scientiarum Szegediensis. Acta Historica* 126: 9–19.
- Varga 2008 = Varga B.: *Önállóság, autonómia vagy alávetettség? Ukrajna 1648–1709 között*. Szeged.
- Varga 2010 = Varga B.: Az ukrájnai kozák sztarsina átalakulása nemességgé (1648–1835). In: *Távolabbra tekintve. Tanulmányok J. Nagy László 65. születésnapjára*. Szerk. Ferwagner P. Á. – Kalmár Z. Szeged, 226–236.
- Varga 2017a = Varga B.: Ivan Mazepa történeti szerepének megítélése a 18. század elejétől napjainkig. In: *Oroszország népeinek története és kultúrája sorozat 16. Dokumentarizmus vs. fikció. Hagyomány és megújulás a szláv népek történelmében és kultúrájában VII*. Szerk. Szabó T. – Szili S. Szombathely, 72–94.
- Varga 2017b = Varga B.: Az orosz közigazgatási rendszer bevezetése Ukrajnában 1654–1835 között. *Acta Universitatis Scientiarum Szegediensis. Acta Historica* 141: 63–75.
- Варга 2017 = Варга, Б.: Оценка русско-украинских отношений с середины XVII до начала XVIII вв. в современной русской и украинской историографии. In: *Russian Studies in History in the 21st Century = Istoričeskaja rusistika v xxi veke. Materials of the 10th International Conference at the Centre for Russian Studies in Budapest, May 18–19, 2015. = Materialy desjatoj međunarodnoj naučnoj konferencii budapeštского Centra Rusistiki ot 18–19 maja 2015*. Ed. by Szvák, Gy. – Filippov, Sz. – Gyimesi, Zs. Budapest, 129–139.
- Данилевский – Таирова-Яковлева – Шубин – Мироненко 2015 = Данилевский, И. Н. – Таирова-Яковлева, Т. Г. – Шубин, А. В. – Мироненко, В. И.: *История Украины*. Санкт-Петербург.
- Кертес-Варга 2001 = Кертес-Варга, Б.: Русский централизм и украинская автономия. In: *Место России в Евразии/The Place of Russia in Eurasia. Ruszisztika Könyvek IX*. Szerk. Szvák Gy. Budapest, 249–258.
- Рогожин – Санин 2006 = Рогожин, Н. М. – Санин, Г. А.: Россия и Украина в XVI–XVII вв. *История русско-украинских отношений в XVII–XVIII вв. (К 350-летию Переяславской Рабы)*. Бюллетень. 8–14.

Tartalomjegyzék

BALÁZS PÉTER	
A vallási (in)tolerancia keresztény alapjairól – újkortörténeti megfontolások	3
GICZI ZSOLT	
„Csonka hazánkban csonka minden öröm...” – Raffay Sándor evangélikus püspök és a történelmi Magyarország összeomlása.....	23
KOVÁCS SZILVIA	
Özveg „tatár kán egy követsége” Nyugaton?	35
KÖKÉNY ANDREA	
A telepesszabadság szerepe az amerikai nyugati terjeszkedésben – a Mayflower szerződés 400. évfordulójára.....	43
PÁSZTOR RENÁTA	
Az ukrán–orosz kapcsolatok alakulása Ivan Mazepa „átállásától” a poltavai csatáig – I. Péter levelezésének tükrében	55
PITI FERENC	
I. Lajos király lendvai vásáradohány: 1366?	69
POLGÁR SZABOLCS	
Avarok említése középkori földrajzi művekben.....	73
RÁBAI KRISZTINA	
Egy középkori pecsétnyomó azonosítására tett kísérlet	81
SZÁNTÓ RICHÁRD	
Ravennai Anonymus <i>Cosmographiája</i> és a korai magyar történet	101
SZÉKELY MELINDA	
„Gyolcsba, bíborba és karmazsinba öltöztél” (Jel 18,16) Textíliák és textilfestékek a principatus kori Római Birodalomban	127
TAMÁS ÁGNES	
A parlamentarizmus válsága karikatúrákon	138
TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ	
A <i>De administrando imperio</i> 38. fejezetének forrásai	155

VARGA BEÁTA

Az ukrainai kozákság és a magyarországi hajdúság genezisének összehasonlító vizsgálata.....171

ZIMONYI ISTVÁN

A török identitás a középkori nomádoknál Belső-Euráziában.....185

MEIRAMBEK ZSUMANGALIEV

A kumánok és a Rusz kapcsolatai a mongol hódításig.....201